

druhý zaujatou vírou v hodnotu vlastního díla. Dějiny a budoucnost se při svém soudu nedají ovlivnit ani prvním ani druhým postojem, ale zváží dílo samo.

POZNÁMKY

- ¹ K. K o s í k, *Dialektika konkrétního*, Praha 1963, s. 93—103.
- ² Především v knize *Česká radikální demokracie. Příspěvek k dějinám názorových sporů v české společnosti 19. století*, Praha 1958, a ve studii *Dějiny filosofie jako filosofie*, sb. *Filosophie v dějinách českého národa*, Praha 1958, s. 9—24.
- ³ J. P o p e l o v á, *Historický relativismus a pokusy o jeho překonání*. — *Tři studie z filosofie dějin. Příspěvek k problematice bytí a dění*, Praha 1947.
- ⁴ I. S. K o n, *Kritický nástin filosofie dějin 20. století*, Praha 1963, s. 367 a 393.
- ⁵ Srov. např. úvahy G. R i t t e r a, *Zur Problematik gegenwärtiger Geschichtsschreibung. — Lebendige Vergangenheit*, München 1958, s. 255 n., a *Zum Begriff der Kulturgeschichte*, *Historische Zeitschrift* 171, 1951, s. 293.

Jaroslav Marek

Česko-polské vztahy v Těšínském Slezsku

V posledních deseti letech vyšly péčí Slezského ústavu ČSAV v Opavě a obdobných polských pracovišť ve Vratislavi (Zakład Historii Śląska PAN) či v Katovicích (Śląski Instytut Naukowy) četné práce o česko-polských vztazích na území bývalého Těšínského Slezska a vůbec o vývoji býv. knížectví těšínského v období od konce 18. stol. až do nejnovějších časů. Zájem čs. i polských historiků o problematiku Těšínského Slezska je pochopitelný. Bývalé Těšínsko, kdysi součást tzv. rakouského Slezska, bylo zemí České koruny, ale mělo početnou složku polského etnika. V druhé polovině 19. století vznikla v Těšínském Slezsku složitá národnostně politická situace, zejména v jeho západní části, z které (a rovněž z přilehlého severomoravského území) se vytvořil na přelomu 19. a 20. století nejdůležitější průmyslový revír českých zemí a Rakouska vůbec — Ostravsko-Karvinsko. A právě hospodářský význam západní části Těšínska způsobil, že spory místní české a polské maloburžoazie a buržoazie ze 70.—80. let postupně přerůstaly rámcem Těšínska a vedly na začátku roku 1919 i k několikadenní válce mezi Československem a Polskem o rozdělení Těšínska.

Předválečná buržoazní polská i československá historicko-právní publicistika o Těšínsku (překládaná také do franštiny a angličtiny v letech 1919—1920 i později) přispívala svým šovinistickým pojetím národnostní problematiky Těšínska k prohlubování napětí a nedorozumění na československo-polském pohraničí a mezi oběma státy vůbec. Snad nemusíme dodávat, že ze vzájemných česko-polských sporů na Těšínsku (a pak mezi ČSR a Polskem) těžila už od poloviny 19. století německá buržoazie. Čs.-polských sporů využívalo i nacistické Německo, které nejdříve „dovolilo“ beckovské polské vládě v září 1938 zabrat čs. Těšínsko, aby je pak o rok později vtělilo do „říše“. Nikoli bezvýznamnou přípravu k této okupaci celého Těšínska vykonala publicistika, která si všimla Těšínska v duchu celkového německého pohledu na Slezsko jako na důležitou strategickou křižovatku mezi evropským západem a východem, jihem a severem — a hlavně jako na jednu z cest německého „přirozeného Drang nach Osten“ (Prusko, Rakousko a Slezsko).¹ Kaiserovské a nacistické pohledy na dějiny a význam Slezska

(o jeho „odvěké sounáležnosti“ s Německem) ožívají znovu v západním Německu, kde různé slezské a jiné „landsmanšafty“ malují mapy „příštího“ Německa i s naší Opavou a s polskými Katovicemi (kromě dalších jiných měst!). Není tedy divu, že zájem čs. a polských historiků o dějiny Slezska včetně Těšínska je dnes aktuální.²

Ovšem i bez této aktuálnosti je studium Slezska a Těšínska důležitou součástí zejména polské historiografie. Návrat celého Slezska k mateřskému polskému zázemí dával polským historikům po r. 1945 nové impulzy k monografické i syntetické práci na slezských dějinách. Na naší straně šlo po skončení druhé světové války nejdříve o kritiku falešných a lživých závěrů předválečné či válečné nacistické literatury o Slezsku. Podněty J. Macůrka k sepsání celoslezských dějin (sborník „Slezsko, český stát a česká kultura“, Opava 1946; konference na půdě Slezského studijního ústavu v Opavě v roce 1948) přesahovaly — myslím — ve svém celkovém pojetí potřeby i možnosti československých historiků. Nutno ovšem dodat, že československý zájem o celoslezskou problematiku byl chápán zároveň jako součást studia československo-polských vztahů, v nichž (podle správného Macůrkova pojetí) nebyla „slezská otázka“ až do 19. století otázkou spornou.

Těšínská problematika nebyla vědecky řešena jako samostatná otázka dějin Slezska v prvních poválečných letech ani na straně československé, ani na straně polské. Katovický Slezský ústav ovšem vydával některé publikace, v nichž se objevovaly názory, že státní hranice (obnovené podle stavu před 30. zářím 1938) jsou jen prozatímní. Na čs. straně zase vyšla šovinistická kniha Uhlířova „Těšínské Slezsko“ (vydaná již v Londýně r. 1944), která dokazovala „českost“ celého Těšínska a vysvětlovala přítomnost polského obyvatelstva jednostranně emigrací z Haličska z druhé poloviny 19. století. Dodejme k tomu ještě, že se na čs. straně oficiálně zdůrazňovala platnost čs.-polské hranice na Těšínsku, ale při jednání čs.-polské spojenecké smlouvy v roce 1947 byla otázka definitivní úpravy (definitivního uznání) hranic na Těšínsku (a jinde!) odsunuta na pozdější dobu. Stalo se tak až v roce 1959!

Brzy po založení Slezského studijního ústavu v Opavě byly navázány přátelské styky s vratslavskými historiky, kteří již v roce 1951 vydali zvláštní československé číslo svého časopisu Sobótka (dnes Śląski Kwartalnik Historyczny). V letech 1952–1953 zase Slezský ústav v Opavě sbíral společně příspěvky k „Čs.-polskému sborníku vědeckých prací“ (I. díl vyšel v Praze r. 1955). Když pak vyšly ve Vratslavi v roce 1955 téže slezských dějin,³ vyslovili se k nim podrobně i českoslovenští historikové.

Už předtím se ovšem diskutovalo o historické jazykové (česko-polské) hranici na Těšínsku. O této otázce byly vedeny spory mezi českými a polskými lingvisty už dávno před druhou světovou válkou. Po druhé světové válce dal popud k novým diskusím o česko-polské jazykové hranici na Těšínsku druhý díl Kellnerových „Východolašských nářečí“ (Brno 1949), jehož závěry⁴ odmítl nevědeckým způsobem polský autor, příslušník polské menšiny na našem Těšínsku, kryjící se pod značkou -el- nebo Andrzej Sowa (v časopisech Głos ludu a Zwrót). Také profesor krakovské university Karol Dejna polemizoval s Kellnerem ve své práci „Polsko-laskie pogranicze językowe na terenie Polski“ (Łódź 1953) a v krátkém článku těšínského Zwrotu z listopadu 1953. Nebudeme tu uvádět obsah a argumenty této diskuse (pokračoval v ní proti Dejnovi F. Kopečný). Zhruba lze říci, že proti českému názoru (Kellnerovu) o původním českém (resp. slovenském na Jablunkovsku) rázu tzv. východolašských nářečí, jehož dnešní slezsko-polský charakter ve východním Těšínsku měl vzniknout z dlouhého polonizačního vlivu, zastávají polští jazykovědci i historikové opačný názor, že totiž původní nářečí na celém historickém Těšínsku (a ještě dále na západ) mělo původně polský ráz a že se území tzv. lašských nářečí ocluzovalo, nikoli však tak daleko na východ, kam až posouval jazykovou hranici Kellner.⁵

Na vyzvání vratslavských historiků diskutovali českoslovenští badatelé, zabývající se otázkami Slezska a čs.-polských vztahů, o polském konspektu „Dějiny Slezska“. Výsledky jejich

diskuse z konference v Opavě v listopadu 1955 jsou uloženy ve zvláštním sborníku „K dějinám Sllezska“ (Opava 1956). Českoslovenští historikové uvítali pokus vratislavských autorů, jimž sdělili některé své připomínky, popřípadě i námítky. Odlišné názory k etnické problematice Sllezska (v tom i Těšínska) měli M. Šmerda a A. Grobelný, kteří na základě vizitacních protokolů vratislavské diecéze pro 17. a 18. století určovali česko-polskou jazykovou hranici na čáře Vrbovec—Třanovice—Dolní Žukov—Ropice—Konská a odtud podél Olzy.

Už předtím citovali někteří čeští historikové, seskupení kolem opavského pracoviště, výroky autorů z první poloviny 19. století o silných vlivech češtiny na Těšínsku včetně samého Těšína, dokonce i na území východně od Těšína. Pozdější svědectví — z 50. let — byla rozporná. Český obrozenecký pracovník na Těšínsku, pastor Jan Winkler v Návsi u Jablunkova psal roku 1852 o česko-polské jazykové hranici na Těšínsku, táhnoucí se jižně od Fryštátu k Těšinu a údolím Olzy; teprve na východ od této čáry „místo *h* panuje *g*“.⁶ Jiný těšínský Čech, prof. Plucar, považoval za polské obce Šumbark, Dolní Bludovice a Dobratice, kdežto v Lipínách, Radvanicích, v Podlesí, Vojkovicích, popřípadě i v Žermanicích se mělo mluvit česky.⁷

Čeští literární historikové⁸ se vyslovovali o jazykové etnické problematice Těšínska asi v tomto smyslu: Místní „slovanské“ obyvatelstvo na Těšínsku nebylo až do 40. let minulého století národnostně diferenciováno v důsledku pomalého hospodářského vývoje a nepatrného kulturního života této země. Svá tvrzení opírali hlavně o kroniku těšínského starosty A. Kaufmanna ze začátku 19. století, který vskutku píše o „slovanských“ a německých obyvatelích Těšínska, přičemž „slovanská řeč“ měla být „směsí moravštiny, polštiny a slovenštiny“.⁹ Konkrétní jazykovou čáru mezi Čechy a Poláky nepodávali. Podobně i Andělín Grobelný říká ještě v roce 1958,¹⁰ že vlastně není ani důležité či účelné vytyčovat na Těšínsku jazykovou hranici (hranici dialektů) pro 19. století, protože o „národní příslušnosti“ prý rozhodovaly i takové momenty, jako je přání obyvatelstva přiznávat či hlásit se k tomu či onomu národnímu společenství.

Kdežto Grobelný se domníval, že na Těšínsku nebylo přesné jazykové (česko-polské) hranice, žádal Václav Žáček v roce 1959¹¹ vymezení oblastí převážně českých nebo polských, aby tak mohla být řešena otázka vzniku „slovanského“ či českého nebo polského národního vědomí. Sám se pak pokusil naznačit některé úseky etnické hranice podle jazyka stížnostních petičí poddaných celého Těšínska z roku 1766 a 1816, z písemností v obecní samosprávě, z užívání nebo z žádostí či protestů o užívání českých resp. polských zpěvnic a učebnic ve 40. a 50. letech. Ale i Žáček uzavírá, že určit jazykovou hranici na Těšínsku v minulosti je prozatím „takřka nemožné“.

Za polské historiky vyslovil názor o jazykové hranici na Těšínsku v 19. století Józef Chlebowczyk, a to nejdříve ve zmíněném vratislavském konspektu *Historia Śląska* a později na společné konferenci československých a polských historiků, pořádané Slezským studijním ústavem v Opavě a vratislavskou Společností přátel historie na jaře 1957 v Cieszyně a v Českém Těšíně. Jeho přednáška vyšla v rozšířeném znění pod názvem „Formování národního vědomí a počátky národního hnutí v Těšínském Sllezsku“.¹² Chlebowczyk zaměřil svůj článek především k etnicko-jazykové problematice celého Těšínska na přelomu 18. a 19. století. Na základě důkladného průzkumu soudobých etnografických či etnicko-jazykových zpráv a publikací (Kneifel, Hain, Czörnig, Malinowski, Szafrlik, Sembera aj.) určil jazykovou hranici na přelomu 18. a 19. století takto: sllezsko-český (podle terminologie polských lingvistů) dialekt západní část bývalého knížectví těšínského podél Ostravice, tj. Frýdecko a jen částečně Karvinsko. Vzhledem k pomalému hospodářskému vývoji Těšínska měly etnicko-jazykové poměry na venkově Těšínska stacionární ráz; ve městech byla však dosti silná migrace, takže příchod Čechů, Slováků a Němců měnil etnický (podle Chlebowczyka „polský“) charakter Těšína, Jablunkova a Fryštátu, nebo zase příchod polského a německého živlu ovlivňoval dosavadní

„český“ ráz Frýdku či „polský“ ráz Bilska. Ale tyto hospodářsko-demografické poměry ne-nabýly takového vlivu na změnu etnické tvárnosti Těšínska, jako měly politicko-správní poměry. Spojení Slezka (Opavska a Těšínska) s Moravou mělo za následek — tvrdí Chlebowczyk, že čeština nabyla privilegovaného postavení, takže se „radikálně“ měnil dosavadní ráz Těšínska (např. zaváděním českých zpěvníků v kostelích a českých učebnic ve školách). Počáteční rozvoj kapitalistických výrobních vztahů v první polovině 19. století přinesl užší hospodářské sepětí Frýdecka s Moravou a Bilska s Haličí; budování Severní dráhy (v r. 1847 do Bohumína) spojovalo postupně celé Těšínsko s ekonomikou Moravy a celého Rakouska. Naproti tomu kulturní spojení Těšínska s polským zázemím bylo slabé. Pro některé Poláky bylo Těšínsko a vůbec Slezsko provincií, na které jim nezáleželo. I přes tyto nepříznivé podmínky se přece jen začalo rozvíjet na Těšínsku polské národní hnutí, vyrůstající z převážně polského etnického prostředí.

Ve stručnějším znění opakoval Chlebowczyk uvedené závěry o převážně polském etnickém rázu Těšínska v polovině 19. století také v referátu „Hlavní problémy a ctapy polsko-českých vztahů v Těšínském Slezsku v 19. století a na počátku 20. století“ na konferenci v Opavě v červnu 1960, věnované otázkám národně probuzeneckého zápasu slovanského lidu ve Slezsku.⁴³ Chlebowczyk tu znovu vyslovil požadavek, aby byla vytčena byť i jen orientační hranice mezi nářečím slezko-českým a slezsko-polským na Těšínsku (území mezi Morávkou—Lucinou a Olzou považuje Chlebowczyk za přechodné). Chlebowczyk si je vědom, že buržoazní historiografie chápala takové studium nehistoricky a dávala se do služeb expanzivní nacionalistické politiky. Avšak bez studia jazykové hranice by nebylo možno osvětlit některé objektivní skutečnosti ve vývoji národního hnutí na Těšínsku. Grobelného názor o potřebě respektovat přání obyvatelstva po příslušnosti k té či oné národnosti Chlebowczyk odmítá; přání obyvatelstva může být projevem národního uvědomění, v některých případech jde však o svědectví odnárodňovacího procesu. Chlebowczyk tu dále polemizuje s Kudělkou, především s jeho citacemi z Kaufmannovy Kroniky. Kritizuje dále české práce (Žáčka, Kudělku, Grobelného) za to, že vysvětlují přechod „slovanského hnutí“ na Těšínsku v roce 1848 a později k polskému národnímu hnutí buď agilitou jednotlivých Poláků-Slezanů (Stalmach), nebo nezájmem Prahy o Slezsko. Sám však ve svém referátě na opavské konferenci říká, že v druhé polovině 19. století „aktivnější jednotlivci, kněží a učitelé, ovlivnili v řadě případů rozhodujícím způsobem vývoj národnosti tvárnosti obyvatelstva některých vesnic, zejména těch, které ležely na jazykově pomezí“. Úsilí za udržení starých kancionálů a učebnic (českých) považuje referent za „prostý zvyk“, který souvisí s podstatou vývoje národního uvědomění jen volně anebo vůbec ne.

Proti Chlebowczykově článku (v Kwartalniku) se ozval na české straně Kudělka, který v dosti podrobné zprávě⁴⁴ říká úvodem: „Chlebowczykovo osobitě zjednodušující chápání složitě národnostní problematiky i autorův osobitý způsob aplikace zásad historického materialismu bude třeba podrobit bedlivé kritice.“ Avšak ani Kudělka, ani nikdo jiný z české strany nepolemizoval s Chlebowczykovými metodami práce. Ozvaly se ovšem námitky proti jeho názorům o důsledcích spojení Slezka s Moravou z r. 1783 na „čechizaci“ Těšínska. Na opavské konferenci o tom hovořili Macůrek, Grobelný a Pitronová; Pitronová pak uvedla několik příkladů česky psaných (ovšem s místním dialektickým zabarvením) stížností poddaných z let 1766 a 1816, a to i z vesnic na dnešním území Polska.

Otázka jazykově etnické hranice na Těšínsku byla mimořádně složitá. Avšak nebyla a není nikterak specifická. Přechodná území mezi příbuznými národy existovala i jinde v Evropě (Poláci—Ukrajinci, Srbové—Makedonci—Bulhaři). Ani komplikace národnostní otázky třetím etnikem (Němci na Těšínsku) není pro Evropu něčím neobvyklým. Bude proto třeba si vy-pomáhat při řešení etnickojazykové hranice na Těšínsku některými metodologickými podněty i od zahraničních badatelů.

V dějinách Těšínského Slezska nejde jen o „spory“ v českopolských vztazích. České a polské národní hnutí na Těšínsku v první polovině 19. století vyrůstalo přece ze společného základu — z postupného poznávání rozdílnosti mezi německou národností a „Slovany“. Vědomí společných zájmů „slovanského obyvatelstva“ Těšínska proti Němcům (vládnoucímu etniku ve Slezsku a vůbec v celé tehdejší habsburské monarchii) napomáhalo překonávat začínající česko-polské spory (např. o užívání učebnic) až do 80. let. V ocenění významu společného „slovanského základu“ českého či polského národního obrození na Těšínsku se shodují jak čeští, tak i polští historikové. Ti poslední hlavně pro 40. léta, kdežto pro období od r. 1848 soustřeďují svou hlavní pozornost na vlastní polské národní hnutí. Polští historikové proto nesouhlasí s některými formulacemi „slovanské myšlenky“ v pracích M. Kudělkovy nebo A. Grobelného a polemizují s nimi. Polští historikové se domnívají, že české slovanství šířené na Těšínsku bylo poněkud neživotné (pro slabost českého etnika ve vlastním Těšínsku) a že vůbec český politický program neměl v roce 1848 dostatečné celočeské cíle ve smyslu státoprávním.

Nepochybně právě tyto polské připomínky vedly pracovníky Slezského ústavu ČSAV k tomu, aby věnovali otázkám „slovanské myšlenky“ v česko-polských vztazích samostatnou konferenci v Opavě v červnu 1960, na níž přednesl úvodní referát M. Kudělka na téma „Význam slovanské myšlenky pro národní obrození ve Slezsku“.¹⁵ Kudělka tu uvedl, že české slovanofilství v Těšínském Slezsku bylo ve srovnání s polským slovanstvím jednostranné, příliš filologické či kulturní a jen nepatrně politické (v českém smyslu) — jako by těšínská Češi vzali do slova Kollárovu apolitičnost slovanské literární vzájemnosti, zdůrazňovanou ve své době snad jen s ohledem na cenzuru. České nadřazování slovanské ideje nad národnost bylo vůbec jedním z hlavních rysů českého slovanofilství. Pokud jde o slovanství na Těšínsku, mají o ně hlavní zásluhu ve 40. letech čeští vzdělanci; Halič, zázemí polských Těšíňanů, byla tehdy ke slovanství spíše lhostejná.

„Slovanská myšlenka“ ve Slezsku byla jednak odrazem protikladu mezi vládnoucím německým etnikem a národnostně nevyhraněným místním slovanským obyvatelstvem — a tak napomáhala pochopit tento protiklad: v tomto smyslu vystupoval do popředí těšínského slovanofilství sjednocující (Čechy a Poláky) princip. Zároveň obsahovalo těšínské slovanství i tendenci diferencovat Čechy a Poláky, takže se staly v pozdějším období původní cíle slovanské myšlenky anachronismem. Jak už zjistil Kudělka ve své starší práci z r. 1957, trvala slovanská idea v Těšínském Slezsku až do začátku 80. let. Gwiazdka Cieszyńska, redigovaná národně uvědomělým a agilním Pavlem Stalmachem (Polák), uznávala např. v roce 1868, že „patříme do Čech (do České koruny) a dbáme tohoto historického práva“ (žádal však, aby na Těšínsku vládl polský jazyk). Stalmach ještě v roce 1882 připomínal těšínským Polákům, že v Čechách vidí „nejúčinnější spojení Poláků mezi bratrskými kmeny“. Nebyl tedy česko-polský spor v Těšínském Slezsku, jak jej poznáváme z přelomu století a hlavně v letech 1918—1920 „věčný“, ale vznikl v určité konkrétní historické situaci, v období prudkého hospodářského rozvoje západní části bývalého Těšínska, kdy česká a polská maloburžoazie (či začínající buržoazie) začala uplatňovat své vlastní zájmy hospodářské a politické.

Kudělkův referát byl podnětem k živé diskusi, která odstranila některé nejasnosti v obsahu pojmů „slovanská myšlenka“, „slovanství“ apod. Připomeňme alespoň vystoupení W. Długoborského, který přispěl k vysvětlení základních pojmů, zabýval se sociálními předpoklady slovanské ideje, načrtl její hlavní etapy a vyslovil i některé metodologické připomínky pro další práci. Proti některým Kudělkovým závěrům měl námítky z polských účastníků konference hlavně Patera, který se později zabýval podrobně obdobím 1848.¹⁶

Referenti na opavské konferenci nezastírali, že ve Slezsku vznikaly již v 50. a 60. letech spory mezi Čechy a Poláky o užívání učebnic a zpěvníků i o užívání jazyka v samosprávě. Gwiazdka Cieszyńska začala psát o polském Těšínsku a o přechodném polsko-českém rázu území od Frýdku až k Hranicím; stěžovala si dále na češtinu v katolických školách karvinského

děkanátu. — Polští historikové považují tyto tehdejší názory Gwiazdzy Cieszyńské za přirozené. Na naší straně jsou ovšem názory více či méně odlišné. Nesmějí však přecházet až tak daleko, aby se viděl v polském národním hnutí v 50. a 60. letech „program útočné (polské) nacionalistické buržoazie“, jak to přehnaně tvrdí Grobelný.⁴⁷ Jinak Grobelný správně vysvětluje vznik česko-polských sporů ve Slezsku jako přirozený jev v období vzniku novodobých národů českého a polského na území s nejasnou etnicko-jazykovou hranicí a se složitým státoprávním vývojem. Ostatně tyto spory nebyly ještě trvalé a ke spolupráci docházelo i v 80. a 90. letech. Chlebowczykův referát v Opavě přinesl o tom několik dokladů. Teprve až na přelomu 19. a 20. století převážil v polském i v českém politickém táboře šovinismus.

V nových demografických poměrech, kdy do západní části Těšínska a přilehlého severovýchodního moravského území přicházely tisíce a tisíce nových lidí (z Haliče přišlo v druhé polovině 19. století několik desítek tisíc dělníků), vznikaly nové a nové třecí plochy mezi českými a polskými kupci, řemeslníky, technickými pracovníky apod. Chlebowczyk při této příležitosti odsuzuje šovinistický postoj fryštátské organizace polského politického hnutí kolem časopisu „Głos Ludu Śląskiego“, který prohlašoval roku 1905: „Dnes máme sice s Čechy mnoho společných vlastností jako národ, ale tady na hranicích je mezi námi boj na život a na smrt a není možné jej nevidět.“ Výraz zase českého šovinismu na Těšínsku vidí Chlebowczyk mimo jiné i ve známých Bezručových verších „Stotisíc nás (Čechů pod Těšínem — J. K.) poněmčili, stotisíc nás popolštili!“

Jestliže buržoazní politika česká i polská upouštěla od společného postupu proti germanizaci a začala se bát více „čechizace“ či „polonizace“, neznamená to ještě, že od konce 19. století přestaly existovat přátelské styky mezi Čechy a Poláky na Těšínsku: ty navazovali nyní již dělníci. O dělnickém hnutí na Těšínsku, či správněji na Ostravsko-Karvinsku bylo u nás již hodně napsáno. České práce však většinou zanedbávaly národnostní problematiku a nehodnotily česko-polské vztahy v západním Těšínsku, resp. na Ostravsko-Karvinsku. Právně připomínali polští recenzenti českých prací (Myšky, Otáhala, Kolejky, Konečného) potřebu důkladné analýzy národnostní otázky v průmyslové oblasti Ostravska-Karvinska od 80. let až do roku 1918 a v období mezi dvěma světovými válkami. Na „tradice proletářského internacionalismu v Těšínském Slezsku a v pávní ostravsko-karvinské na přelomu 19. a 20. století“ upozornil J. Chlebowczyk už v roce 1954.⁴⁸ Chlebowczyk přispěl dále k poznání sociálního postavení ostravsko-karvinského proletariátu v drobných článcích ve Zvrůtu (1952—1955) a ve vědeckých studiích v polských časopisech i ve Slezském sborníku.

V prvních českých pracích o dělnickém hnutí na Ostravsko-Karvinsku byly jen drobné zmínky o kladných rysech česko-polských vztahů, uváděné především v souvislosti s činností Petra Cingra a se vznikem centralistické sociální demokracie. Diskuse k vratislavskému konspektu Dějin Slezska dala již podnět k řešení vzájemných styků českých a polských dělníků na přelomu 19. a 20. století, kdy česká a polská sociální demokracie vystupovala proti národnostnímu šovinismu. Čeští historikové (Soják, Kolejka, Valenta) dali na opavské konferenci v r. 1955 podnět k řešení „těšínské otázky“ v letech 1918—1920 vůbec v oficiálních vztazích česko-polských. Ve vlastních monografiích, věnovaných dělnickému hnutí na Ostravsku, vyhnuli se však čeští autoři národnostní problematice západní části Těšínska anebo ji nepojímali vždy správně. Polští recenzenti pak právnem odmítali názor např. Z. Konečného o vzniku hornického spolku „Síla“ jako o projevu polského separatismu a připomínali souvislost hnutí polských dělníků na Těšínsku se socialistickým hnutím v Haliči.⁴⁹

Chlebowczykovi patří zásluha, že v referátu na opavské konferenci v roce 1960 a v pozdějším rozšířeném polském textu²⁰ podal souvislý výklad, i když pochopitelně stručný, česko-polských vztahů na Těšínsku za celé období 1890—1914. Chlebowczyk vyslovil správný názor, že rozvoj národních forem polského dělnického hnutí přispěl ke zvýšení třídního uvědomění značné části polských dělníků, až dosud podléhajících nacionální či klerikální ideologii. Chle-

bowczyk k tomu dodává, že tato národní forma třídního dělnického hnutí odstraňovala zároveň nebezpečí jazykové, resp. národnostní asimilace, které v sobě nesl vývoj socialistické agitace v cizím (rozuměj pro. těšínské Poláky) jazyku. „Pro další osudy polského obyvatelstva ve Slezsku nebylo však naprosto lhostejné, posílí-li tento obrat proces včleňování polského obyvatelstva na Těšínsku do vznikajícího polského národa, trvající už celá desetiletí, anebo přeskrtne-li všechno to, co se na tomto poli počínaje Stalmachem vykonalo...“ Nebude jistě námitka proti této formulaci, z které si lze domyslit, že autor nepovažoval za skončený proces národního uvědomování v Těšínském Slezsku koncem 19. století; tehdy stále ještě zůstávala v pásmu jazykově etnického rozmezí masa lidí „našinců“, o něž usilovala jak česká, tak i polská buržoazie — a také německá. Chlebowczyk však nadsazuje, když uvažuje o nebezpečí přeměny dosavadních jazykových či etnických poměrů „od základů“, o nebezpečí vyloučení etnicky polské části těšínské oblasti z okruhu polských zemí. Vzniká dojem, že tu Chlebowczyk příliš lpí na prohlášení těšínského sociálně demokratického časopisu *Równość*, který prohlašoval v roce 1910, že „ve východním (Chlebowczyk vysvětluje: v těšínském) Slezsku hrozila čechizace“.

Z citovaných výpovědí polského i českého sociálně demokratického tisku, které uvádí Chlebowczyk a které jsou už známé z jeho i z jiných článků, je zřejmé, že čeští dělníci podporovali své polské soudruhy v boji za jejich základní demokratická práva a že polští dělníci zase odmítali polský nacionální protičeský šovinismus. Dělnické strany česká a polská postupovaly společně v různých hospodářských bojích a ještě v parlamentních volbách v roce 1907. Tehdy se však už dostávaly dopředí i ve vztazích sociálně demokratických stran národnostní rozdily — a začaly vzájemné stížnosti a pak i nadávky.

K poznání česko-polských vztahů v dělnickém hnutí na Těšínsku či na Ostravsko-Karvinsku přispěl další polský autor, krakovský historik Andrzej Pilch. Čeští autoři sice uvedli ve svých tehdejších pracích o období 1917—1918, 1918—1920 řadu konkrétních příkladů česko-polské spolupráce v dělnickém hnutí v období bouřlivých válečných i poválečných let, ale teprve až Pilchova studie *Z dějin bojů polské dělnické třídy na Těšínsku a v ostravsko-karvinském revíru 1917—1921*²¹ ukázala širší souvislosti složité národnostní situace a politiky na území západního Těšínska a Ostravska-Karvinska. Pilchovi patří zásluha za to, že přispěl k poznání spolupráce revolučních dělníků českých a polských na vídeňské půdě. Odtud z Vídně přicházel na Těšínsko „komunistický časopis *Świt*, bojující za uskutečnění spolupráce dělníků všech tří národností těšínského Slezska a vůbec za spolupráci dělnického hnutí sousedících průmyslových oblastí — ostravsko-karvinské, hornoslezské a dąbrowské.²²

Někteří čeští historikové opakují ve svých pracích o období 1918—1920 (např. Otáhal a Káňa) tvrzení starší buržoazní literatury o tom, že polská těšínská Rada Narodowa provedla začátkem listopadu 1918 „vojenskou okupaci“ Těšínského Slezska. Polští historikové zase poukazují na skutečnost, že tehdy šlo zároveň o projev polských lidových mas, namířený zprvu proti dožívající habsburské monarchii.²³ Nepřesné hodnocení událostí z listopadu 1918 v českých pracích je zaviněno především tím, že čeští autoři si všimli národnostní problematiky jen okrajově. Komplexním rozбором „těšínské otázky“ se na naší straně zabýval Jaroslav Valenta v knize *Česko-polské vztahy 1918—1920 a Těšínské Slezsko* (Opava 1964). Je potěšitelné, že již předběžná Valentova studie „Těšínská otázka 1918—1920“ z roku 1958 byla příznivě oceněna jako skutečně „marxistický příspěvek“ v polském časopise *Zaranie Śląskie*.²⁴

V posledních letech pokročilo bádání o dějinách dělnického hnutí v Těšínsku, resp. na Ostravsko-Karvinsku také pro období předmnichovské republiky. Je tu především seriál článků Otakara Káni ve Slezském sborníku, v nichž se vysvětluje postup ostravsko-karvinských komunistů v národnostní otázce předmnichovské republiky. Materiály k této otázce a své hodnocení shrnuje Káňa v knize „KSC na Ostravsku proti nebezpečí fašismu a války“ (Ostrava 1962), v níž jsou ovšem hlavním předmětem studia otázky taktiky ostravské krajské organi-

zace KSČ. Problematiky česko-polských vztahů na Těšínsku v období předmnichovské republiky se dotýká i referát J. Valenty a O. Káni „Wywrotowa polityka mniejszości niemieckiej w Czechosłowacji“, vydaná v Katovicích r. 1961.

Připomeňme tu ještě polské práce, pojednávající o postoji Polska či polské vlády nebo veřejnosti k Československu v letech 1937—1938. Polští historikové se tu vyslovují velmi kriticky a odmítavě k oficiální beckovské protičeskoslovenské politice a považují tehdejší zahraničně politické cíle polské vlády — dostat či uchvátit Těšínsko — za falešné a neblahé pro další postavení Polska. Polští autoři přitom nezastírají fakt — pro nás jistě dost trpký —, že tehdy v roce 1938 protestovali proti beckovské fašistické politice kromě komunistů jen někteří jednotlivci v polském politickém životě. Popravdě řečeno, nebylo ani naděje za tehdejších poměrů v Polsku, aby nabyly pročeské hlasy na polské straně nějaké větší váhy. — Nové materiály zpracovala a nové postřehy k „těšínské otázce“ v letech 1937—1938 přinesla zejména Stefania Stanisławska v knize „Wielka i mała polityka Józefa Becka“ (Warszawa 1962).²⁵ Další polský autor, Józef Kozeński, věnuje ve své práci „Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej 1932—1938“ (Poznań 1964) velkou pozornost „těšínské otázce“ ve vztazích čs.-polských již od roku 1918.²⁶ Kozeński tu správně upozorňuje na rozpor v počtech polského obyvatelstva Těšínska z české strany (76.000) a z polské (150.000).

Potěšitelná je konečně i ta skutečnost, že vznikly již i práce, které se zabývají česko-polskou spoluprací za okupace. Drobné zmínky o tom uveřejňuje J. Michňák, Ostravsko a odboj proti nacistické okupaci.²⁷ O okupaci píše i R. Marynčák, Vzpomínky a dokumenty o boji těšínského lidu proti fašismu (Karviná—Č. Těšín 1960). Vzpomínky českých a polských antifašistů jsou částečně zpracovány v drobné brožurce Šulěře a Jasiczka „Bratrství v boji“ (Ostrava 1960) nebo vyšly v polské publikaci „Polsko-czechosłowackie braterstwo broni 1939—1945“ (Warszawa 1960). Z těchto prací je zřejmé, že idea proletářského internacionálního a bratrské česko-polské spolupráce byla na Těšínsku živá a v podmínkách nacistického režimu přitažlivá. Spolupráce Čechů a Poláků v ilegálním stranickém boji a v partyzánském hnutí proti okupantům vytvářela předpoklady k řešení tzv. těšínské otázky jak mezi těšínskými Čechy a Poláky, tak i mezi představiteli československé či polského zahraničního odboje.

„O „zahraničním aspektu“ těšínské problematiky za druhé světové války jsme informováni v práci B. Laštovičky, V Londýně za války (Praha 1960). Dovídáme se tu o jednání emigračních vlád v Londýně v letech 1940—1943 a také o stanovisku moskevského vedení KSČ k této otázce. Naše strana tehdy (r. 1944) nežádala, aby se lublínský Výbor národního osvobození výslovně vzdával nároků na naše Těšínsko (aby si tak zbytečně nepoškozoval prestiž, o níž musil usilovat v boji proti propagandě londýnské buržoazní emigrace), a spokojila se s tím, že prozatímní polská vláda odsoudila mnichovskou politiku beckovského Polska. KSČ ovšem trvala na stanovisku, že předmnichovské československé hranice platí i pro Těšínsko, které pak bylo hned při osvobození Sovětskou armádou předáno čs. orgánům.

Obdobím po květnu 1945, kdy se v řadách polské národnostní menšiny na Těšínsku ozývaly některé hlasy (živené z blízkých Katovic) pro návrat „Zaolzia“ do Polska a kdy se zase v řadách českého obyvatelstva rozmáhal český protipolský šovinismus národních socialistů (poslanec Uhlíř) — zabýval se předběžně O. Káňa.²⁸ Káňa podrobil kritice jak čechizační plány uhlířovců, tak i nacionalistickou platformu někdejšího předsedy OV KSČ v Českém Těšíně Ciešlara, který vystoupil s požadavkem „repolonizace“ Těšínska.

Není jisté pochyb o tom, že českoslovenští a polští historikové budou pokračovat ve spolupráci při zpracování dějin Těšínského Slezska a čs.-polských vztahů na tomto terénu. Vůbec je třeba kladně hodnotit i spolupráci čs. a polských „slezských“ historiků při řešení společných obecných politických, vědeckých a metodologických otázek. Zaslouhuje tu uznání úspěšná činnost katovického Slezského ústavu, na jehož konferencích vystupovali i českoslovenští historikové s úspěšnými referáty. Na naší straně — konkrétně ve Slezském ústavu ČSAV — by se

nemělo zapomínat na usnesení z opavské konference v červnu 1960 a měly by být plněny i úkoly katovických konferencí z let 1960—1961 (demografické a národnostní poměry Těšínska, čs.-polské vztahy ve Slezsku, politika německé buržoazie na Těšínsku, vznik a rozvoj dělnického hnutí v ostravsko-karvinském revíru apod.). Z přehledu dosud vykonané práce na dějinách Těšínska a čs.-polských vztahů na tomto terénu (naš přehled však nechtěl představit vyčerpávající bibliografii) je zřejmé, že již bude možno přihlédnout ke „slezské tématice“ např. i v přehledných československých dějinách (v Přehledu dějin Československa). V tomto směru jsou zatím aktivnější polští soudruzi, kteří však někdy snad přehánějí svůj zájem o Těšínsko (v historickém rozsahu, tj. s čs. Těšínskem) v celostátních syntézách.

- ¹ *Schlesien in der Zeitwende*, Breslau 1942; P. Hartmann, *Der Kampf um den Teschener Korridor*, 1939; K. Witt, *Die Teschener Frage*, 1933.
- ² Viz publikace katovického Slezského vědeckého ústavu: W. Długoborski, *Śląsk w oczach zachodniemieckiej Ostforschung*, 1962; R. Buchala, *Ziomkownstwa „Schlesierów“ i ich rola w życie politycznym NRF*, 1962.
- ³ Sobótka 1955, č. 2.
- ⁴ Podle Kellnera se mluvilo v převážné části našeho Těšínska (v hranicích z r. 1938) dialekty českého typu; slezsko-polský dialekt má začínat východně od čáry Hrušov—Muglinov, Michálkovic—Radvanice—Kunčice—Vratimov—Kaňovice—Bruzovice—Kocurovice—Vojkovice—Bukovec—Morávka, přičemž nešlo o hranici ostrou, ale stupňovitou, neboť i východně od této čáry byl přítomen silný český živel. — Kellner zároveň upozornil, že nářeční hranice není hranicí národního uvědomění obyvatel, takže z ní nelze vyvozovat žádné praktické závěry pro stanovení národnosti příslušnosti na Těšínsku.
- ⁵ Čeští i polští filologové i historikové se shodují v tom, že považují území mezi Morávkou—Lucinou a Olzou za jazykově přechodné; liší se ovšem v tom, že mluví o převaze či základě polských nebo českých vlivů.
- ⁶ Slezský sborník 1954, 4, str. 580.
- ⁷ Tamtéž, str. 581—582.
- ⁸ Viz články J. Nehýbla a M. Kudělký ve Slezském sborníku od r. 1951. Oba autoři shrnuli výsledky svých studií v přehledných brožurách: M. Kudělka, *Češi a Poláci na Těšínsku v době národního obrození*, Ostrava 1957; J. Nehýbl, Jan Winkler, *Kapitoly z dějin národního probuzení na Těšínsku*, Ostrava 1960.
- ⁹ Kudělka, *Češi a Poláci*, str. 12.
- ¹⁰ A. Grobelný, *Češi a Poláci ve Slezsku v letech 1848—1867*, Ostrava 1958.
- ¹¹ V. Záček, *Počátky národního obrození slovanského ve Slezsku*, Ostrava 1959, str. 68.
- ¹² J. Chlebowczyk, *Kształtowanie się świadomości narodowej i początki ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*, *Kwartalnik Historyczny* 1959, 2.
- ¹³ Slezský sborník 1960, 4, str. 526.
- ¹⁴ Slezský sborník 1960, 2, str. 280.
- ¹⁵ Referáty i diskyse z této konference vyšly ve Slezském Sborníku 1960, č. 4 pod názvem *Materiály z konference o některých otázkách národně probuzeneckého zápasu slovanského lidu ve Slezsku*.
- ¹⁶ Proti Kudělkovu referátu polemizuje v konkrétnostech i v pojetí „slovanské myšlenky M. Pater, *W sprawie „myśli słowiańskiej“*“, Sobótka 1962, 2, 190.
- ¹⁷ Grobelný, *Češi a Poláci ve Slezsku*, str. 138.
- ¹⁸ J. Chlebowczyk, *Z tradycji internacjonalizmu proletariackiego na Śląsku Cieszyńskim i w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim na przełomie XIX. i XX. wieku*, Sobótka 1954.
- ¹⁹ J. Chlebowczyk, Sobótka 1960, 1 a A. Pilch, *Zaranie Śląskie* 1960, 4.
- ²⁰ J. Chlebowczyk, *Główne problemy i etapy stosunków polsko-czeskich na Śląsku w XIX. i na początku XX. wieku*, Katowice 1961.
- ²¹ A. Pilch, *Z dějin bojů polské dělnické třídy na Těšínsku a v ostravsko-karvinském revíru 1917—1921*, sborník *Dělnické hnutí na Ostravsku 1917—1921*, Ostrava 1957. V rozšířeném znění vyšlo polsky v časopise *Z Pola walki*, 1959/2.
- ²² Viz k tomu J. Kořejka, *Dělnické rady na Horním Slezsku, Dąbrowsku a na Ostravsko-Karvinsku v letech 1917—1920*, Ostrava 1960. — J. Valenta přispěl několika zajímavými

- dokumenty ve Slezském sborníku 1961, 2. — Okrajově se dotýká této problematiky i další Valentova studie *Plány německé buržoazie na neutralizaci Ostravska a Těšínska 1918—1920*, Slezský sborník 1960, 3.
- 23 E. Buława, *Początki polskiej władzy na Śląsku Cieszyńskim*, Złotanie Śląskie 1962, 4, 776.
- 24 Złotanie Śląskie 1960, 4, str. 605.
- 25 Stanisławska hodnotí velmi kladně činnost Karola Sliwky, komunistického poslance na Těšínsku. Káň a zase upozorňuje na kritiku, kterou provedl tehdejší KV KSC na Ostravsku o jednostranné „polské“ agitaci Sliwkově, která měla vliv na ztrátu českých hlasů pro KSC ve volbách 1935—1936.
- 26 Podrobnou recenzi Kozeňského knihy viz ve Slezském sborníku nebo ve Slovanském přehledu.
- 27 Slezský sborník 1959, č. 4.
- 28 O. Káň a, *Poměr dělnické třídy a dělnických organizací Ostravska k národnostní otázce v buržoazní a socialistické CSR*, Slezský sborník 1960, 1.

Josef Kolejka

Josef Janáček, **Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu**. Praha 1963, Státní pedagogické nakladatelství, 288 str.

Nová Janáčková práce vyšla v edici Na pomoc učitelí; následuje po knize Míkové, shrnující vývoj našeho zemědělství ve feudálním období. Význam obou knih nekončí ovšem tím, že rozšíří znalosti našich pedagogů. V posledních letech procházela naše historiografie obdobím, v němž převládala monografická práce, zkoumání určitých problémů do hloubky na základě pramenného výzkumu. V současné době potřebujeme shrnutí získaných poznatků. V tomto smyslu přispívají Míková i Janáčková práce rozvoji celého našeho bádání o starších dějinách našich zemí.

Je nepochybné, že Janáček byl k sepsání knihy o vývoji řemeslné výroby v období feudalismu u nás tou nejpovolanější osobou. Jeho dosavadní práce jej kvalifikovaly jako nejlepšího znalce hospodářských dějin našich měst v 16. století. Jeho zájem o období, v němž se městská řemeslná výroba stala téměř naprostým hegemonem nezemědělské výroby, se také odrazil v knize tím, že tři čtvrtiny rozsahu práce zabírá výklad o 14.—16. století. Partie o období předchozím a následujícím tvoří jen jakýsi úvod a závěr. I když se touto skutečností stává název práce poněkud nepřesným, nelze říci, že by tato struktura byla na škodu jejímu významu.

Při výkladu o 15. a 16. století se Janáček opírá o své vlastní výzkumy, při sledování ostatních období o literaturu (především V. V. Tomka, Z. Wintra a F. Grause). Strukturu knihy však tento dvojitý zdroj při získávání podkladů neohrozil. Je to způsobeno tím, že kniha má jednotnou koncepci. Janáček si všímá technické úrovně řemesla, zabývá se počtem řemeslných odvětví, sociálním postavením osob, které se na řemeslné výrobě podílely, podrobně kreslí vývoj cechovní organizace; všechny tyto (a i další) otázky pak sleduje především z jednoho zorného úhlu, a tímto zorným úhlem je vývoj místního trhu.

Místní trh vznikl jako nutný důsledek oddělením řemesla od zemědělství. Město se stalo centrem určité oblasti, v které docházelo k výměně zboží mezi venkovskými zemědělci a městskými řemeslníky. S výjimkou oblastí, kde existovala vyspělá exportní výroba, byla obrovská většina řemeslnických výrobků prodána na místním trhu a většina zemědělských výrobků z oblastí, které k místnímu trhu určitého města náležely, proudila do tohoto města. To jsou skutečnosti, které Janáček sám neobjevil. Tím novým, co Janáček přinesl, je jednak hlubší rozbor otázky trhů, jednak konsekvence, s kterou je mu sledování místního trhu osou vývoje řemeslné výroby v období feudalismu. Vznik místního trhu umožnil prosperitu městské řemeslné výroby; jestliže v některých městech překročila hranice místního trhu, svědčí to o její vyspělosti. V 15. a 16. století rozpad místních trhů naopak byl hlavní příčinou hospodářského úpadku řemeslnictva v královských městech.